

kontinuitet. Arhivska dokumenta, knjige, umjetnički predmeti, slikarstvo i arhitektura ovog manastira, čija historija traje od Stefana i Save Nemanjića do XIX stoljeća, kada Hilandar postaje duhovnom baštinom srpskog naroda, pružaju neiscrpne mogućnosti za pisanje novih studija.

Mr Boris Nilević

Veljan Atanasovski, PAD HERCEGOVINE, IRO »Narodna knjiga«, Istorijski institut u Beogradu, Beograd 1979, 262 str.

U našoj istoriografiji dosta je pisano o posljednjim decenijama bosanske samostalnosti i padu Bosne 1463. U tim radovima oblast Hercegovine pominjana je samo uzgredno. Knjiga »Pad Hercegovine« odnosi se na period između 1466, kada je umro herceg Stjepan Vukčić-Kosača, gospodar Hercegovine, i 1481, kada je konačno predana u turske ruke.

Djelo je rađeno na osnovu brojnih objavljenih ili neobjavljenih dokumenata iz dubrovačkog i venecijanskog arhiva, onih koji su ugarskog porijekla, kao i domaćih i stranih hronika. Izneseni su naporu za očuvanje jedino preostalog samostalnog dijela nekadašnje bosanske kraljevine, obrazložena je politička, pa i ekonomska situacija, upozoreno na složenost u odnosima sa drugim zemljama, a u svemu naročito istaknuta uloga i značaj vlasteoske porodice Kosača.

Uvodni dio odnosi se na vrijeme hercega Stjepana i pojavu Turaka u ovim krajevima. Sredinom 15. stoljeća bosanski feudanci u međusobnim obračunima često pozivaju u pomoć turske odrede. Nakon što su definitivno pokorili Bosnu, Turci sve agresivnije nastupaju i prema susjednim oblastima. Herceg Stjepan pokušava da ih odbije samostalnim akcijama, kao i čvršćim povezivanjem sa najbližim i najmoćnijim hrišćanskim zemljama, Ugarskom i Venecijom.

Njegov srednji sin i nasljednik Vlatko centralna je ličnost knjige. Na više mjesta autor opširno govori o dugotrajnoj diplomatskoj borbi sa Dubrovčanima oko njegovog dijela nasljedstva. Kada, napokon, iziđe iz nje kao pobjednik, biće to »po skupu cenu — po cenu priznanja turske vrhovne vlasti«. Tada počinje hercegovo političko laviranje između Turaka i hrišćanskih zemalja. S vremena na vrijeme sklapaće kratkotrajne saveze sa jednim ili drugima, a sve bez većeg rezultata u pogledu očuvanja teritorije.

Velika pažnja posvećena je razvoju sukoba hercega Vlatka i njegovog starijeg brata Vladislava. Mada je to očekivao, Vladislavu nikada nije pošlo za rukom da ozbiljnije ugrozi bratovljeve pozicije u zemlji. Uspio se, jedino, znatno približiti kralju Matiji od koga je dobio neke posjede u Ugarskoj.

Budući da su Turci u ovo vrijeme bili u postepenom, ali neprestanom nadiranju, a herceg Vlatko nije imao dovoljno raspoloživih mate-

rijalnih sredstava i ljudstva da im se suprotstavlja uvijek sasvim sam, to su se oko odbrane pojedinih strateški važnih tačaka angažovali drugi članovi njegove porodice, susjedni feudanci, pa i strane države. Atanasovski podvlači da mu je iz tih razloga najviše poteškoća u radu činilo utvrđivanje granica Hercegovine.

Uprkos neobično srčanom otporu koji je pružan gotovo petnaest godina, u samoj Hercegovini je iz dana u dan bivalo sve manje teritorije koja nije bila pod posrednom ili neposrednom turskom vlašću. Herceg Vlatko im je 1481. predao i posljednje i najvažnije uporište, centar svoje države — Novi. Prema nekim podacima on je i dalje ostao u Hercegovini, nominalno na vlasti, a stvarno kao sultanov podanik. 1486. stavio se pod mletačku zaštitu i otišao na Rab gdje je umro početkom 1489.

Ocjenjujući ličnost hercega Vlatka Kosače kao vladara, autor uzima u obzir vrijeme i prilike u kojima se nalazio. Mada na jednom mjestu kaže: »Vlatko je uporno branio svaki svoj položaj i jurišao je na Turke kad god mu je to situacija dozvolila, da bi u svakoj novoj prilici još uvek nalazio i novog samopouzdanja i novih, ma kako skromnih, sredstava. Ta stalna Vlatkova težnja da oslobodi Hercegovinu, ma koliko se, inače, pokazala varljivom, u svakom slučaju zaslužuje da se podvuče, a to je, izgleda, i najviše što istorija može da prizna poslednjem hercegu od sv. Save na prestolu«, autor, ipak, konstatuje da »među znatnijim ličnostima XV veka, našim i okolnih naroda, hercegu Vlatku može pripasti samo skromno mesto«.

Poglavlja koja slijede odnose se na potomke Vladislava Hercegovića, ličnosti bez većeg političkog značaja koje uglavnom žive na svojim posjedima u Ugarskoj. Od venecijanskih Kosača, direktnih Vlatkovih potomaka, najviše pažnje posvećeno je njegovom sinu Jovanu, članu Velikog vijeća i oficiru mletačke vojske.

Ahmet-paša Hercegović, u stvari Vlatkov najmlađi brat Stjepan, možda je i najzanimljivija ličnost cijele porodične loze Kosača. Vrlo rano primio je islam i otišao u Carigrad. Stekao je znatan uticaj na Porti, »služio tri sultana, postao carski zet, i pored mnogih drugih visokih zvanja u hijerarhiji osmanskoj zauzimao i položaj velikog vezira, i to nekoliko puta.« U više navrata intervenisao je kod sultanâ u korist hercega Vlatka. Učestvovao je u borbama sa hrišćanima, a najveći doprinos dao je pri sklapanju mira sa Mlečanima.

Atanasovski u knjizi objavljuje još pet priloga na talijanskom ili latinskom koji se odnose na pojedine članove porodice Kosača. To su: Anonimna hronika Kosačama (Steffano Cosazza, Duca di S. Sabba), Marsiljijev kompilativni zapis o Hercegovini i Kosačama (Ad tabulam genealogicam Cassaciorum, Ducum de Sancto Sabba), Pismo iz Kotora upućeno 22. X 1474. mletačkom poslaniku u Milanu, sa vestima o ratnim pripremama Turaka, o situaciji u kojoj se našao herceg Vlatko i o držanju njegova brata na Porti (Copia di lettera scripta al M. M. Domenego Gradanico oratore de Venetia), Posveta Frančeska Sansovina Vlatku III Kosači (All' Illvstrissimo et Eccellentiss. Signore, Il. S. Vlatico Cossazza Duca di Libvria et di Santo Sava etc.) i Potvrda negdašnjih privilegija

Alfonso Kosači (Pascalis Ciconia dei gratia Dvx Venetiarvm etc.). Pri-
lozi potiču iz venecijanskih arhiva i uz neke od njih nalaze se neop-
hodni komentari.

Slijedi spisak izvora i literature, zaključak na talijanskom i nje-
mačkom jeziku, kao i indeks imena i geografskih pojmova.

»Pad Hercegovine« nesumnjivo predstavlja plod dugogodišnjeg au-
torovog interesovanja i naučnog istraživanja. Posebnu vrijednost ovom
djelu daje niz podataka indirektno vezanih za osnovnu misao, ali koji
se vješto uklapaju u autorovu koncepciju, te tako doprinose još intenziv-
nijem proučavanju naznačenih problema.

Vojka Besarović

*Dr Luka Đaković, PRILOZI ZA DEMOGRAFSKU I ONOMASTIČKU
GRAĐU BOSNE I HERCEGOVINE I, ANUBiH, Građa, knj. 23, Odjeljenje
društvenih nauka, Sarajevo 1979. (697)*

U 23 knjizi Građe izdala je Akademija nauka i umjetnosti Bosne
i Hercegovine I svesku Priloga za demografsku i onomastičku građu
Bosne i Hercegovine, na osnovu popisa katoličkog stanovništva 1743.
godine. Poznati naš istoričar dr Luka Đaković vrlo aktribično je prepisao i
uredio rukopise izvještaja biskupa Pavla Dragičevića za 1743. godinu. Po
svojoj potpunosti i originalnosti ovaj popis je prvi i jedinstveni izvor
te vrste. Autor je u istorijskoj nauci, prvi puta, primijenio kompjutorski
način obrade, dajući podatke o prezimenima, imenima kao i cjelokupnom
popisu katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini za navedenu go-
dinu i to po abecednom redu. Ono što posebno treba istaći u ovom radu
i zbog čega autoru treba odati dužno priznanje, jeste to što prilikom pro-
gramiranja kompjutorske obrade nije nijednog momenta zanemario iz-
vornost dokumenata što djelu daje mnogo na naučnoj težini. Kako bi se
imao što bolji uvid i u paleografske osobine rukopisa, dr Luka Đaković
je u drugom dijelu knjige priložio faksimile cjelokupnog popisa. Time
se istraživačima pružila prilika da provjere vjerodostojnost transkripcije,
koja je prema našem zapažanju besprijekorna.

Nije ovdje riječ samo o kompletnoj obradi i objavljivanju izvje-
štaja biskupa Dragičevića nego se radi i o vrlo uspješnom pristupu isto-
rijskoj statistici koja će, u to smo sigurni, poslužiti kao dragocjeni mate-
rijal kod proučavanja: istorije, etnologije, onomastike, demografije, or-
tografije, paleografije, istorije jezika i drugih naučnih disciplina. Da bi
istraživačima što više olakšao posao, autor daje i vrlo preglednu kartu
katoličkih župa iz 1762. godine.

Knjiga građe u obradi dr Luke Đakovića sadrži: Uvodne napomene,
kratice i grafiju, Popis katoličkog stanovništva u Bosni i Hercegovini
prema izvještajima biskupa Dragičevića i Bogdanovića 1743. i 1768. (str.
9—14), Kartu katoličkih župa iz 1762. godine, Katoličke obitelji u Bosni